

Раковський К.В.
Заступник директора
з виховної роботи,
вчитель української мови
та літератури ЗОШ І–ІІІ ст.№7
м.Переяслава-Хмельницького

Караюсь, мучуся... Але не каюсь!

(Інсценізований літературний вечір (вистава) або театралізований урок української літератури, присвячений творчості Тараса Григоровича Шевченка періоду 1847 -- 1857 р.р. Орська фортеця.)

Мета: глибше познайомити учнів з творчістю Тараса Шевченка під час заслання, історією та передумовою створення поезій цього періоду; допомогти зрозуміти внутрішній світ митця. Прищеплювати любов учнів до сценічного мистецтва.

Діючі особи:

Тарас Шевченко
Фельд'єгер (конвоїр)
Сидорчук (вартовий в Орській фортеці)
Андрій Козловський (засуджений)
Мешков (офіцер)
Лаврент'єв (писар)
Друг Шевченка (засуджений)
Абдрахман (киргиз)
Кульжан (донька Абдрахмана)
Бутаков (офіцер)
Тищенко (солдат)
Фундуклей (губернатор Києва)
Думки Шевченка (читці поезій)
Перехожі на вулицях Києва.

(Тихий сквер Києва. Вечір. На лавочці перехожий читає якусь невелику книжку. Поряд присідає інший перехожий).

Перехожий 1: Ви це читали?

Перехожий 2: Знову якась губернська сенсація.

Перехожий 1: Ні, зовсім, ні, панове, це „Кобзар”.

Перехожий 2: Який-такий „Кобзар”?

Перехожий 1: Це збірка поезій Тараса Шевченка.

Перехожий 2: Щось раніше я не чув про такого.

Перехожий 1: Я так думаю, що ви про нього ще почуєте і не раз. Ось лише послухайте: «Це той Первий, що розпинав нашу Україну, А Вторая доконала Вдову сиротину. Кати! Кати! Людоїди! Наїлись обоє.. або ось іще цікаве місце: Мов опеньок засушений, Тонка, довгонога, Та ще на лихо, сердешне, Хита головою. Так оце то та богиня!».

Перехожий 2: Про кого це він так?

Перехожий 1: Про неї.. *(показує вказівним пальцем угору)*.

Перехожий 2: Та він же революціонер! Викиньте цю книгу, викиньте, а то гріха не оберетесь. Ці поезії шкідливі, вони згубно впливають на свідомість. *(Пауза)* І він це пробачив? *(Також показує пальцем угору)*.

Перехожий 1: Певно, ще не донесли його вірні пси.

Перехожий 2: І то правда! Чи варто йому звертати увагу на якогось там Шевченка? Хто цей Шевченко – нікчемний віршомаз?

Перехожий 1: Кажуть, що він був кріпаком, а потім був викуплений з кріпацтва. Закінчив Академію мистецтв у Санкт-Петербурзі, а останнім часом працював у Київській Археографічній комісії.

Перехожий 2: Повірте моєму досвіду, не довго йому там працювати, після таких, з дозволу сказати, поезій.

Перехожий 1: А мені здається, що в цих поезіях щось є.

Перехожий 2: Анічогісінько окрім мерзенного бруду.

Перехожий 1: Це не бруд, а реальне життя, в якому й ми живемо, але чомусь не хочемо помічати.

Перехожий 2: Ви тільки погляньте! Це те, що я казав! Вже й вас заморочили ці вірші.

Перехожий 1: Не заморочили, а примусили замислитись.

Перехожий 2: Над чим?! Живіть як жили, працюйте, а за вас хай інші думають *(Багатозначно показує пальцем угору)*.

Перехожий 1: А, може, я хочу сам думати й вирішувати свою долю.

Перехожий 2: Бувайте здорові, а то з вашими розмовами й самому можна потрапити на гачок охранки. Маю честь.

Перехожий 1: Бувайте й ви здорові.

(Перехожі розходяться. Гасне світло. Ліворуч на сцену виходить Фундуклей. У напівтемряві читає донос).

Фундуклей: Його превосходительству київському, подільському і волинському губернатору Донесення. 6 квітня 1847 року, при в'їзді до Києва художника Санкт-Петербурзької Академії Тараса Шевченка, який повертався з Чернігівської губернії, було затримано і доставлено прямо до мене. Поміж його паперами виявилась рукописна книга з малоросійськими, власного

його творення, віршами, в яких багато обурливого і злочинного змісту. Через що ці, так і всі інші вірші, які виявилися у Шевченка, так само й приватне його листування, разом із самим Шевченком, я негайно відправив у III відділ власної його канцелярії. Цивільний губернатор Києва Фундуклей.

(Праворуч на сцену виходить офіцер. У напівтемряві читає наказ).

Офіцер: «10 червня 1847 року наказ за № 25 начальникові 23 пішої дивізії, коменданту Орської фортеці. Колишнього художника с. петербурзької Академії мистецтв Тараса Шевченка, обвинуваченого і покараного за те, що писав мовою українською баламутні вірші найнахабнішого змісту, зареєструвати «рядовим» солдатом («нижнім чином») і тримати його під найпильнішим доглядом, не даючи йому писати і малювати». Начальник війська Оренбурзького».

(Сцена оформлена у вигляді казарми в Орській фортеці. Нари. Стіл... На сцені напівтемно. У кутку сидить сторож. На нарах спить людина. Входить фельд'єгер з солдатом.)

Фельд'єгер: Де черговий офіцер?

Сидорчук: Їх благородіє пішли і наказали їх не турбувати.

Фельд'єгер: Я арештанта привіз. Державного злочинця... Піду до коменданта, а він хай тут залишається. Ти за нього відповідатимеш. А ви, пане, не звольте тут вибрикувати. Тільки собі нашкодите.

Сидорчук: *(до нового засудженого)* Їсти хочеш? Скибку хліба знайду та водиці знайду.

Шевченко: Дай води, а їсти не буду *(Шевченко одягнений у цивільний одяг)*.

Сидорчук: А спати тобі в сінях доведеться. Лягай, братику, не сумлівайся. Що ж це ти: й чемодана з собою не привіз?

Шевченко: Спати. Тільки спати. Проживу якось і без чемодана.

Сидорчук: Оце вірно. Ти тільки там палити не здумай... У нас за це й зеленою вулицею ганяють під барабан.

(Шевченко вкладається спати. Гасне світло. Звучить поезія "Сон" ("Гори мої високії..."))

Козловський: *(Прокидається. Бачить, що з'явився новий засуджений, який поправляє щойно отриману військову форму. Підходить до Шевченка та намагається привернути його увагу голосним покашлюванням.)*

Дозвольте відрекомендуватися. Козловський, Андрій Козловський! Дворянин.

Шевченко: Шевченко Тарас.

Козловський: Опинилися ми, мон шер, можна сказати, на краю світу. Вас за що сюди запроторили, якщо це не таємниця?

Шевченко: Та так, знаєте... Дещо написав, а декому і не сподоболось...

Козловський: Вексельочки? Ото і я десь підмахнув декілька. У нас і папахоном почерк схожий, можна навіть сказати – однаковий. Обоє – Козловські, обоє Андрії. Отже настав термін. А

він, старий чорт, - оскаженив. Я, каже, горбом наживав, а ти програвати будеш?! Ну, один, другий раз мамахен врятувала, а потім він мене й запроторив... Кащій проклятий!.. Подохне ж, у труну з собою не забере. Ну, та я йому ще все пригадаю! Ми з ним ще колися порахуємось.

Шевченко: Пробачте великодушно. Все це дуже сумно, навіть трагічно, але я вісім діб не спав. Усе тіло ние від тряски. Хочу полежати. Іншим разом поговоримо.

Козловський: Розумію! Компрене і пардон. Піду! Але... Чи не знайдеться у вас в борг кельк шоз... Ну хоча б на чверть штофа або на мерзавчик? *(Шевченко подає кілька монет)*

Сердечно дякую! Бажаю доброго відпочинку. *(Заходить офіцер)*

Мешков: Хто тут Шевченко?

Шевченко: Я!

Мешков: Не по формі відповідаєш! Як належить відповідати за уставом?

Шевченко: Пробачте, я ще не навчився.

Мешков: Ну добре, ще встигнете навчитись. Обмундирування одержав?

Шевченко: Так точно.

Мешков: Сидорчук! Відведи його до писаря Лаврентьєва. Хай напише наказ зарахувати його на харчове та інше постачання та хай складе на нього належний формуляр. *(Шевченко йде до писаря).*

Писар: Отже ви до нас? В батальйон? Чудово! *(Перепишує у величезну книгу інформацію про Тараса Шевченка із супроводжувальних документів арештанта. Шевченко стоїть перед писарем).* Віросповідання: православний... стан: селянський, був кріпаком, та дістав вольну. Вчився у Ак...у Академії художеств... Служив – у Арх...Арх...Ну й назва, прости господи! Навіть упрів, поки розібрав... Вирок від 28 травня цього року. Засуджений... Зріст. Зріст – середній: два аршини 5 вершків з половиною. Будова тіла...

Будова тіла... Ну як у кожного огрядного чоловіка. Худий – так воно ж не соотвєтствєно будє, і майор, безперечно, в зуби дасть, а написати: гладкий, так воно теж не зовсім те... І знов таки мойор вилає. Яка в тебе, голубе, будова тіла?

Шевченко: Тобто як? Нормальна.

Писар: Не положєно такі слова у формулярі писати. Треба написати соотвєтствєно все, як воно є, та згідно інєструкції хоча б на той випадок, коли б ти втік, щоб розшукати тебе за твоїми прикметами.

Шевченко: А – а –а! Та хіба ж звідси втечєш? Завєзли на край світу, звідкіля й дороги нємає назад.

Писар: Ну ти, той... Кращє помовч. *(Заходить Козловський).*

Козловський: Кого я бачу! Бонжурь!

Шевченко: Ну як ви тут живєтє?

Козловський: Цікавого мало. Марширування, фронт. Іноді стрільба, а взагалі – катярство, зелене вино, коли в кишені бряжчить, а щодо справ делікатних – є дві-три хвацьких солдатських умови.

Шевченко: А листи? Чи дозволяють тут писати листи і часто тут буває пошта?

(Поезія “І знов мені не привезла нічого пошта з України...”)

Козловський: Пошта? Буває, буває. Дехто пише і одержує листи і навіть гроші. Проте я мало цим цікавився. Мамахен дуба дали. Нема кому писати. *(За вікнами чути сурми)*.

Шевченко: Що це?

Козловський: Перевірка, братику. Нічого братику. Звикнеш. Я вже другий рік служу.

(Козловський та Шевченко стають «струнко». Заходить офіцер).

Мешков: Шевченко! Вийди-но зі строю! Кроком руш! Як маршируєш, мерзотнику!? Злинцев! Пристав до цього йолопа дядьку з старих солдат! Хай навчить його марширувати по людському. Зарубай собі на носі: зашмагаю, коли будеш клеїти дурня. Зрозумів?!

Шевченко: Так точно!

Мешков: Ще один раз! Ще! Ще! Та не так, не так!.. Куди дивишся, йолопе! Знов носок на палець вище!

Шевченко: Ваш скобродь, їй богу, він у мене від природи кирпатий! Я стараюсь як тільки можу...

Офіцер: Цить дурню!!! Без розмов у строю! Відшмагаю! Крізь стрій прожену, якщо ловитимеш гав! Кроком руш! Як ти маршируєш! *(Офіцер навмисно підтихає Шевченка. Шевченко падає. Офіцер йде. Шевченко повільно піднімається)*.

Шевченко: Буду писати! Буду! Не зламаєш мене! Не заткнеш мені рота! Бо я не можу не писати, як не може сонце не світити, як не може повітря стати твердим і нерухомим! Писатиму! І всі твої заборони безсилі проти живого слова! Твій вирок тільки довів, що моє слово – теж зброя! І ти боїшся його!

(Поезія «Мені однаково»)

(На сцені Шевченко та солдат, з яким потоваришували в Орську)

Друг: Ну, Григоровичу, пішли завтра в гості.

Шевченко: Куди?

Друг: До киргизів. Прикочували вчора, зимуватимуть на Орі. Вони тут щороку зимують. *(Йдуть)* У них, у киргизів, свій звичай. Гості у них не повинні підходити до самої юрти. Треба зупинитися за тридцять кроків і чекати, поки вийде хазяїн або хтось із його сім'ї. Підійдуть вони до гостя, спитають, хто, та що, та до кого прийшов і в якій справі, чи так, по службі, для приємної бесіди, потім відженуть та прив'яжуть собак, а тоді вже до юрти запрошують. А собаки в них – справжні звірі: хто з дуру сунеться ближче – на шматки роздеруть.

Шевченко: О-ох!

Друг: Ти, Григоровичу пам'ятай, як увійдеш – сідай в глибині юрти, навпроти входу, на білу кошму, а не десь біля порога, де собаки та соколи сидять. *(Гостей біля юрти зустрічає господар-киргиз).*

Друг: Доброго дня, господарю! Давно не чув я твоїх пісень Абдрахман. Скучив я за ними і за твоєю мудрою бесідою.

Абдрахман: Ой бой, яка мені радість! Такі хороші гості прийшли! Ідьте в юрту там пісні співати будемо. *(Заходять).* Не багато веселого тепер на світі для пісень. Усе більше притискають нас російськи цар: плати ясака, плати по півтора карбованці від юрти, плати за рибальство, за вовну, за отару, за дерево на кереге – за все...

Друг: Ой, вірно це ти говориш.

Абдрахман: Важкі часи настали. Важкі.

Друг: Заспівай, братику. Заспівай про людей, про гірку долю того, хто спину гне перед багатирями.

Абдрахман: У нас були були і є такі акини. Вони чесно служили народові. співали про них, хто підіймав народ на султанів і ханів, на царя, на таких от... *(Співає (фонограма)).*

Друг: Як чудово! Як хороше! Брате мій, друже мій, це прекрасно! Але треба все це повторювати народові. Нагадувати, збуджувати, роздмухувати прагнення волі, наче іскру на дні загаслого вогнища, заховану під попелом.

Абдрахман: Спасибі тобі, російський брате, що не глузуєш з наших пісень. Заспівайте й ви своїх пісень...

Шевченко: Я пишу свої пісні на папері, а не співаю, а на домбрі не вмю грати. На кобзі зміг би трохи, але...

Абдрахман: Заспівай...

Шевченко: Нічого не вдієш: доведеться співати. *(Тихо співає українську народну пісню).*

Абдрахман: Слава Аллахові, що є і в росіян такі люди! *(Кульжан подає гостям чай. Гости пригощаються).* *(Шевченко починає малювати портрет маленької дівчинки на папері).* Ой бой! Не треба робити маленьку апа на папері! Я боюся: апа буде хвора.

Шевченко: Не бійся, хіба б я став робити тобі лихо? Адже ми ж з тобою друзі чи ні?

Абдрахман: Ну, так, друзі, великі друзі. Так це не буде небезбечно для апа?

Шевченко: Слово честі, ні! Їй-богу, ніякого лиха не буде! Я сам себе чимало разів малював: поставлю дзеркало, дивлюсь на себе і малюю. Якщо хочеш, я і тебе намалюю, і коли я помру, ти будеш на себе дивитися і згадувати мене. Хочеш?

Абдрахман: Ні! Не треба вмирати! Треба довго жити. Хай Аллах дасть тобі велике життя, Тарас-ага! Сідай на скриню, Тарас-ага! Пиши на папері маленьку Кульжан.

(Поезія “У Бога за дверима лежала сокира...” або поезія „Ну що б, здавалося, слова...”)

(На сцені Шевченко в кімнаті писаря)

Писар: *(трохи перелякано)* Ви, Шевченко, с-скоро в-від нас... п-поїдете. Є наказ. Поїдете в Р-раї з як-кимось мор-ряками. Тільки це пок-ки що таємниці.

Шевченко: Та кому я, такий хворий потрібний? Кволий, кульгавий?! Адже ноги знов ниють... Та ви мене такого й показати нікому не зможете.

Писар: Н-не турбуйтеся. Григоровичу! Пан лейтенант Бутаков – керівник експедиції тут, в кабінеті ротного. Вони тебе кличуть.

(У кабінеті ротного офіцери Мешков та Бутаков).

Шевченко: Здравія бажаю, ваше скобродіє! Рядовий Шевченко з'явився у ваше розпорядження!

Бутаков: Здрастуйте, Тарасе Григоровичу. Дуже радий познайомитися з вами. А ще більше радий, що пощастило вирвати вас з Орська. Сідайте, будьте-ласкаві. Поговоримо. Не хотіли відпустити вас як художника. Не відпускали б і як солдата. Відпустили як матроса. Але під яким би соусом не було, важливо те, що відпустили. Жити ви будете в одній каюті з нами, офіцерами. Будете нашим художником в експедиції по Аральському морю і, коли захочете, будете нашим товаришем і співрозмовником.

Шевченко: Я... Я не знаю, як вам дякувати... Я... Спасибі! *(Шевченко дивиться на Мешкова. Мешков, поглянувши зневажливо, виходить із кімнати).*

Бутаков: А це вже я мушу дякувати долі, що придбав такого цінного співробітника і товариша. Ця експедиція – справа всього мого життя. Скільки років ношусь я з думкою про неї! Ночі не спав, дрімав. мріяв, потім почав добиватися. Але, коли б ви знали, як важко подолати цю нашу байдужість до всього нового, наш бюрократизм! А душа рветься до нового, невідомого... Ну, та ми з вами ще не раз про це поговоримо в вільний час, адже ж років півтора, а то й і два доведеться нам прожити разом. Встигнемо надокучити один одному. А зараз пробачте великодушно – турбот повен рот. Готуйтесь до від'їзду. *(Бутаков виходить).*

Шевченко: Здрастуй, жадане синє море! Таки добрався до тебе! Здрастуй нове життя!
(Поезія “Готово! Парус розпустили!”. Заключна фонограма)

*Під час розробки сценарію використано матеріали монографії О.Я.Кониського „Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніки його життя” К., 1991.- 702с; автобіографічні спогади Тараса Шевченка („Щоденник”), поетичні твори Т.Г.Шевченка.